

~~А и да ли онда изиду боље божје и готвље, и да
ли ће онда? Да ли је бригада и начелник или римска
гата, или вршка Умро тога једноја боље божје и
Преглед~~

најбољи духови његове земље, тешка срца каже: »Умро је
мој свет. Немам више зашто да пишем.« А оно што је дошло
после дотукло га је. После Чапекове смрти, која за духовну
Чехословачку значи губитак који се може упоредити с тери-
торијалним губицима државе, сви они који се у његовој отаџ-
бини нису изневерили, ни данас, својим истинама осећају се
— према речима Ф. Нероутке — као војници који су се пову-
кли у последњи ров.

Јован Кршић

Један тихи монолог Владиће Рада

Рим, горња галерија Колосеума,
априла, 1851

... Са ове страхотне грађевине видим далеко као са мога
крша. Видим сву Римску Кампању, и назирим, тамо на западу, Тиренско море. Гле, на каквом меланхоличном и једноликом
тлу се родила највећа империја света, развијали / најлепши
мушки карактери, цветала савршена уметност, и имао се читав
сој генијалних људи који безмало потврдише псаламску реч:
да су људи скоро као богови... Али, на свemu крв. Не само
на делима императора, него и на делима папа, и на делима
уметничким. Уметницима су давали материјал и новац, па и
идеје, окрутни великаши / често и крваве руке... Овде, у
Риму, где је историја остварила велике победе у религији,
држави, друштву и уметности, видим јасније но игде што сам,
да је владарско стварање сарадња са вољом божјом, ~~коју~~
~~смртни~~ човек тешко чита, да је владање или величина, или иже
владавина. Како дакле владати? Не само Римљани, сви свет
захтевају владару моћ и силу, и сви свет говори: неко мора
заповедати. Па зашто је онда тако тешко избегдати и видети? Зато
што одлука и заповест нису исто. Како то да нису? Не
питам то ја, јер ја знам да нису, питају то људи. ~~Заповест~~
~~је само~~ одличично и само искушајно извршење одлуке. А
одлука је више него и идеја, она је ударац у крму воље божје.
Да ли ударац склада са божјом вољом, да ли ударац немоћи
и ограниченоћи човека? Како дакле одлучити одлуку од од-
лука? Заповест је у карактеру старешине, одлука је изнад
његове људске мисли. Ето зато, због страхоте и величанства
владарских одлука, мислим да сам дошао за господара по во-
љи божјој. Све Словенство признаје да ми је снага песничка
дата по милости божјој, а зашто не и снага владара? Нисам
по свом разбору узео владичанство, него против њега. Нисам

~~(X) сваки подграђен свако члан природак рад. Владарско
стварање у држави и парсу је да је~~

га добио ни по определењу стрица мога, јер су многи главари другога хтели бирати, и могли бирати... Али ево, Владика сам, и морам да одлучујем, и да заповедам. Зато сад ће овде тражим, у духу, оне који су одлучивали, и заповедали, и стварали. У Риму се стварало ~~и~~ Рим је историја света и позорница волја божијих. Паклене и величанствене су ~~могле~~ одлуке римских вођа и господара. Тамо на Цетињу, ја, по целу ноћ слуштим, чекам одјеке одлука ~~сво-
бодовни~~ њих. То чекање већ страшно је, а одјеци и одговори често још страшији. ~~Нема~~ и краји. Сада, одлука је у Омер-паши, а одговор и одјек још је у мени, ма да сам и болан, и немоћан, и далеко. ~~Те~~ владарски крст. Моји Црногорци, као и некада грађани Рима, раде за своју садашњост, а ја треба да радим за будућност, да градим будућност. Ако владар не гради будућност, каже се да не ради ништа. ~~Ко~~ је тешко владати и радити. Један мора да се издигне нада све, и он мора по сваку цену да узме сарадњу свих. Али и издизање по определењу, и потпуно некористољубиво задобијање сарадње, ~~ево~~ доказује да и то иде с крвљу! Јер су увек ~~бескрайне~~ замршene тежње људи, и од времена на време мора неко да чвор ~~одреди~~ расецा, својом вољом, једностраним вољом, једностраним моћи. Али мој је моћ само тако што је једнострана! Како дакле радити? Покушавао сам ја две стране слушати, и правду растрзати, и мени је ваљало, али оном што правду тражаше, није ваљало, јер је онај што правду тражи само онда задовољан кад је правда једнострана... Овде видим, римски великаши нису правду растрзали, били су једнострани, јер је и све једнострано. Како треба радити? У паклу су можда многи римски великаши, како пева најславнији песни Италије, али ето у Риму је живот, и лепота, и вечност...

Зло је у томе што човек може духом и навише и наниже. Моја Црна Гора однеговала је чојство, скупог човека који сам пред собом диже себи цену, из ~~дана~~ у ~~дан~~ али истим тим начелима и пљачка и убија, понекад само зато што је некоме у време поста нађен мрс у торби... И поредак, и трација и идеал, и уметност, видим сада у Риму, све је крваво. Дивља животиња се крви за храну и за женку, а човек се крви за све! ~~Али~~ зато што човек и ствара. Стварање тражи жртве, и божје стварање их тражи. Потопи, судари звезда, онај Везув на који сам се пео, нови и свежи темељи земље над старим градовима, то су божја стварања нових дела, све с помоћу ~~жртава~~. Но том истом закону раде и изграђивачи и реформатори; и што је нагон у борцу јачи, жртава је више. Мислим ли о цветању Рима, мислим ли о пропасти Рима да би дошао други Рим, све је жртва, све од жртава. Нека ми неко

Tzep y onno gur bora Bozje? Ne znak. Ako je zato
becut genere obilježje u tvoj, Preure se berutom robotke. Ako
je zanobecit genera cijagatko, Kako ce: cijapnica je bura Bozja...

покаже рачун за овај Колосеум! Више крви него дуката! Шта је дивних грађевина овде у Риму, и колико узиданих сенки. Папе су искорењивале читаве породице, да им узму имање, да зидају базилике, да подижу дивна степеништа, водоскоке, водоводе, путеве, радионице уметничке, књижнице. А уметнике су силили на рад као робове, то ми с поносом рече данас онај фратар, и с поносом набрајаш шта су све посвршавали уметници краткога века. Сликар Рафаел је живео само 38 година, а ~~живео~~ у оној грдосији од Ватикана покрива више места, и знатнији је безмalo од свих папа заједно. Одведе ме ~~живео~~ фратар пред слику на којој је приказан папа Сикст IV у акту оснивања чувене библиотеке. Величанствено. Али исти тај папа послao је био у Фиренцу чак и једног кардинала, да убију Лоренца деи Медичи. Из политичких разлога. Али и тај Медичи је оснивао библиотеку и живео за науку и уметност... Све се меша. Неправда, сурвост, претворство, лаж, и заједно с тим свети пламен стварања, ето човек, ето творац! Бог један нека се смилује творцима, јер их он један и разуме... Ено у ~~живео~~ Црној Гори, онај Шћепан мали, ~~живео~~ лажни цар и лажни човек, знао је владати и стварати. У тој моћи његовој, знам, јер сам га проучавао и писао, било је памети, снаге, и лажи, заједно. Како се мешају у човеку енергије духа и анархија морала! Дао је Шћепан убити човека зато што је чибуком ударио брата. Ред и морал повећавао, ~~себе унижавао~~, жртве узимао. И народ га волео и слушао... Како треба владати? Ко треба да будем, Господе Боже? Не говори ли народ црногорски исто, о мени и Шћепану: Округтан, али правичан. Ја, и Шћепан мали. ~~Он се у лажи одмарao од истине.~~ А мене је борба за истине тако уморила, да ме боле не само груди, него и пешица крила... Све се меша. И сви мешамо. ~~Ево~~ ја се овде смејем празноверицама по католичким црквама; а ни-сам ли и ја, кад ми оно болесни архимандрит острошки посла капу да се над њом молим Богу за његово здравље, нисам ли, или читао молитву и лагао себе, или не читао молитву, а утвр-ђивао архимандрита у празноверју. А заиста сам читao молитве болним Херцеговцима и Босанцима који су баш црногорског Владику тражили и до њега пешачили, читao сам, јер ми је то годило као Србину, и требало као владару... Све се меша.

Као у природи, ништа не може да се издвоји, обустави, поништи, може само да се преобразава. Тако и у човеку, и најбољем, и у свецу, а ~~амо ли у владару~~, све дејствује, само, срећом, све се и преобразава. Рим ми то показује на сваком кораку. ~~Его,~~ гледам већ по који пут овај Колосеум. То је и рушевина и целина. Сав је затегнут и снажан; једнако му

ископавају нове делове; смрт му не прети безобличјем. Поједињи делови се изнова везују, изломљене линије се стежу, грађевина се једнако преображава... Смрт и живот су у овом граду упоредо на послу. Тако лепо се гледа из живота у смрт, и из смрти у живот, и види се где шта треба поправити, и, рекао бих, овде, у Риму, и поправља се, поправља се преображавањем. Нигде нисам ~~боље~~ познао да је смрт оно што сам и сам у своме тестаменту написао: надживљавање и преобра жење. Да сам здравији, ко зна како би ме Рим још преобразио. Овако... Па ипак, Рим тај прикова мене, који ~~замира~~ нисам поклоник икона, прикова ме за једну икону. Нашалио сам се. Није то икона, него огромно, генијално сликарско дело онога Рафаела који, ко зна којим све ~~изразим~~ путевима твораштва и ~~истварења~~, постаде величанство у цркви, у музејима, у државама, у свету, у небу. Слика његова за коју се везах, везује земљу и небо, и порука је човеку са бесмртном душом... На Тамо у Помпејима, видео сам да има живота под земљом... А читao сам о грчком филозофу који се бацио у ждрело вулкана да би се спојио са вечно творачком ватром земље. На Рафаеловом платну Пре обра жење Христово видео сам оно друго, видео сам како човек одлази од земље. Дизе се к небу Христос-човек, не као анђео, и с помоћу крила, него као човек кога само глава и чело носе горе, мисао једна га вуче у висине где ће се одморити од ~~сршеног~~ задатка... И отпутовању, а нећу се сит нагледати лица преображенога Христа, мирног човечја лика на којем пише да је задатак до вршен. Пред тим платном осетио сам пун духовни мир. Мир над животом мојим и владара и песника. Чим одем од слике, распинују ме још бриге, хтео бих још да стварам, као песник и владар. Кад се вратим слици, осећам да је доста... Је ли доста? Спевао сам песму мисли, проклео сам Омер-пашу, написао сам тестамент Богу... Мисао, Турчин, Бог... Све се меша... Али ја се преображавам. Дижем се од земље. Има преобра жења, има бесмртности...

Исидора Секулић

